

Ohlasy jungovských témat v současné psychologii osobnosti: teorie interakce osobnostních systémů (PSI)

Tomáš Kohoutek

Východiska dominantních paradigmat a jejich změn v psychologii osobnosti

- **Akademická oblast** (tradičně převaha jednoúrovňových konstruktů):
 - „hlavní“ komponenty – základní rysy (dimenze – Eysenckovo pojetí temperamentu, lexikálně odvozené rysy – „Big Five“)
 - dílčí konstrukty jako potenciálně zásadní pro danou oblast (represe-senzitizace, nezdolnost, sebepojetí...)
 - Značná závislost na (heuristické?) metodě
- **Analytická psychologie** (od počátku více úrovní):
 - Obecný popis typů – **obecné typy zaměření** („směr pohybu libida“, extroverze/introverze), **funkční typy** (myšlení, cítění, vnímání, intuice), vědomé a nevědomé zaměření
 - Tavistocké přednášky: **ektopsýché** („systém vztahů mezi obsahy vědomí a fakty a daty, přicházejícími z prostředí“ – funkce *vnímání, myšlení, cítění, intuice*), **endopsýché** (vztahy mezi obsahy vědomí a nevědomými procesy – *paměť, subjektivní komponenty vědomých funkcí, emoce a afekty, invaze*)
 - Důraz na „vztah přízpůsobení“, dynamické vztahy popisovaných systémů, vysvětlení paradoxních stavů,..

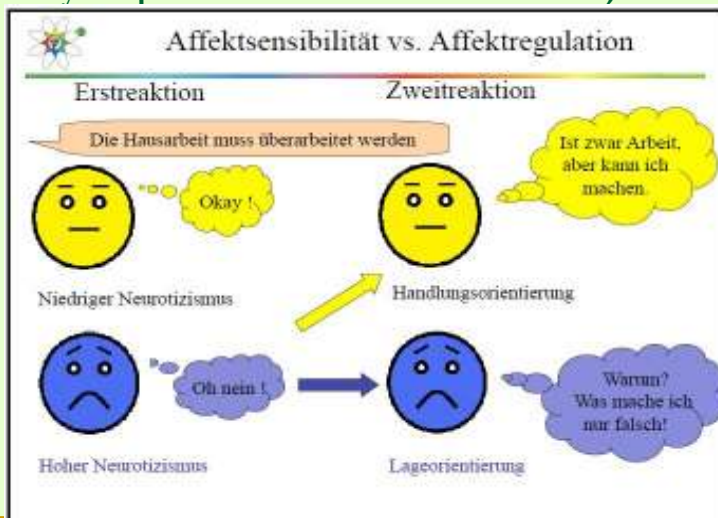
Posuny v akademické psychologii v posledních desetiletích

- Reakce na nízkou prediktivní hodnotu tradičně sledovaných konstruktů
- Renesance důrazu na **adaptaci**
- Rozlišování **více úrovní** sledovaných konstruktů, důraz na vzájemné interakce
 - Brandstätter, Skinnerová et al.: pojetí „akce“
 - neznamená jen určitou libovolnou jednotku chování, ale komplexnější konstrukt, který „*chování sice zahrnuje, vyžaduje však současně mít na zřeteli emoce, pozornost a cíle jednotlivce*“
 - Kuhl: pojetí **interakcí v rámci osobnosti**
 - „staronové pojetí“: „*Nikoli myšlenka sama s něčím pohne, nýbrž jen taková myšlenka, která vzbudí pro věc vůli a která je svázána s konáním (tzn. která je „praktická“)*“ (Aristoteles – překl. dle Kuhla)
 - důraz na **zaměření** (ve smyslu intence)
 - **kognitivní i subkognitivní** instance, procesy a vlivy
 - dynamiku **vzájemného působení**

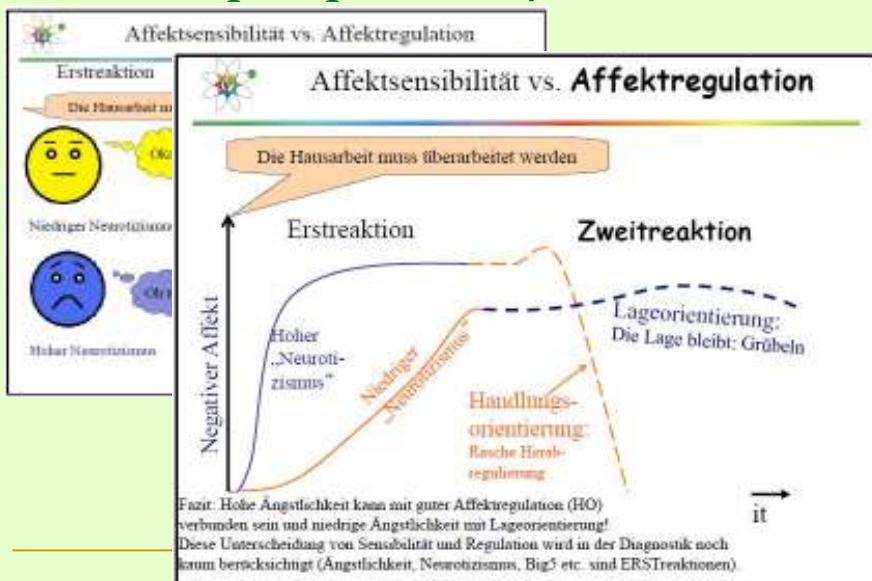
**Julius Kuhl (*1947); spoluautoři: M. Kazén (PSSI),
M. Beckmann, N. Baumann, P. Gröpel, M. Quirin...**

Základní předpoklad: dynamika (posuny od prvotní reakce k dalším fázím)

Základní předpoklad: dynamika

Teorie PSI (*Persönlichkeits-System-Interaktionen*)

- Existence **dvou nezávislých afektivních systémů**: pozitivní afekty (energetizují akci), negativní afekty (inhibují)
 - zde navazuje na klasické představy o temperamentu (Hippokrates, Galenos) i na moderní rysově teorie (Eysenck, Gray)
- Pro výslednou podobu akce je však důležité i zapojení **kognitivních systémů**
 - jejich popis odpovídá Jungovu členění „ektopsychických funkcí“: vnímání, intuice, myšlení a citění
- Vztah mezi afektivními a kognitivními systémy, „**dynamický parametr**“, lze popsat pomocí tzv. „**modulačních hypotéz**“ (viz níže)
 - v souvislosti s obecně nízkou prediktivní validitou osobnostních dotazníků cituje z Aristotelovy Nikomachovy etiky: „*Nikoli myšlenka sama s něčím pohne, nýbrž jen taková myšlenka, která vzbudí pro věc vůli a která je svázána s konáním (tzn. která je „praktická“)*“ (dle Kuhl, 2000, s. 6)
- Jednotlivé styly představují ustálené funkční vzorce vztahu mezi afektivními a kognitivními systémy;
 - nevýhodou může být jednostranné zvýraznění určitého stylu stejně jako jeho absence;
 - jako výhodná se jeví možnost přecházení mezi styly v závislosti na nárocích situace

PSI – charakteristiky kognitivních systémů

	SYSTEMY REGULACE CHOVÁNÍ	SYSTEMY ORGANIZACE ZKUŠENOSTI
INFERENČNÍ SYSTEMY	Paměť na vědomé záměry (IM) / myšlení (levohemisférové) <ul style="list-style-type: none"> - analytické - sekvenční - zranitelné - pomalé - přesné - oddělené od emocí 	Extenzivní paměť (EM) / citění (pravochemisférové) <ul style="list-style-type: none"> - celostní - paralelní - robustní - rychlé - neurčité - těsný vztah k autonomním reakcím
ELEMENTÁRNÍ SYSTEMY	Intuitivní regulace chování (IBC) <ul style="list-style-type: none"> - kontextuální - vázaná na více modalit - orientace na přítomnost a na budoucnost - anticipace - celostní - robustní 	Rozpoznávání objektů (OR) <ul style="list-style-type: none"> - dekontextualizované - specifické po stránce modalit - orientace na minulost - rekognice - analytické - zranitelné

Kognitivní a afektivní systémy - lapidárně

- **IBC (intuitivní regulace)** odpovídá za akce, které není potřeba plánovat („poškrábat se za uchem“) nebo jsou již naplánované.
- **IM (intenční paměť)** za jejich plánování, registraci „úkolů“ („plánovací kalendář“)
- **EM (extenzivní paměť)** za kontakt s vlastními obsahy, sebezpojetím, rezervoárem tvořivých řešení, celkem životní zkušenosti
- **OR (rozpoznávání objektů)** za registraci chyb a informací, na které je systém zkušeností „krátký“ (nečekané, překvapivé, neznámé, zatížené obranami...)

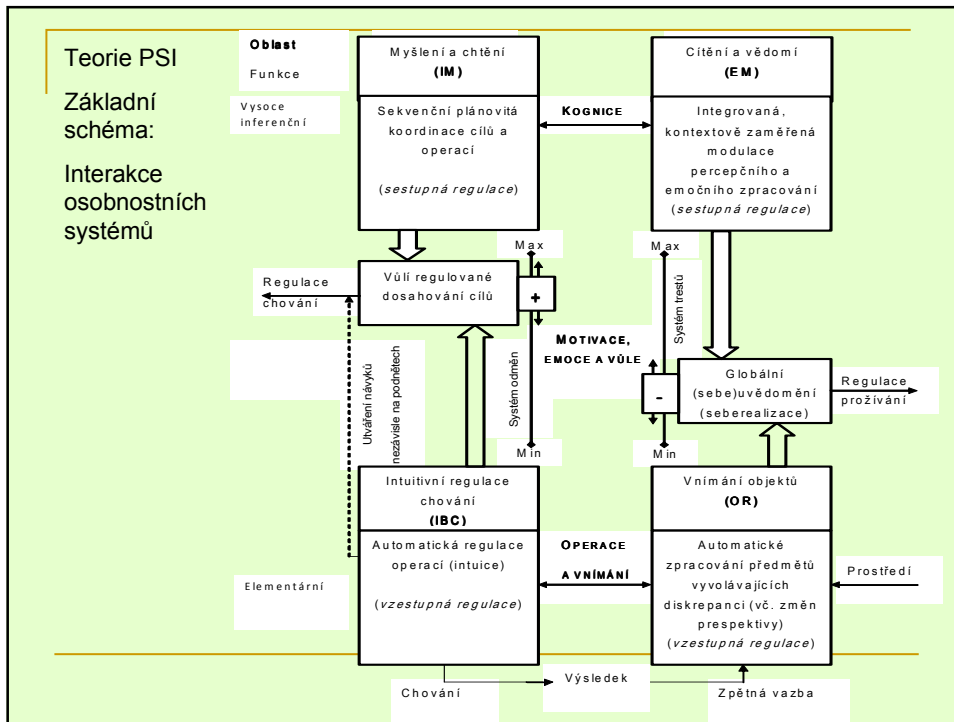
- **Pozitivní afekty** mají význam pro **regulaci chování** – jejich přítomnost „energetizuje“ akci, „říká START“, nepřítomnost podporuje promyšlení, strategické plánování, pozdržení předčasné akce
- **Negativní afekty** mají význam pro **utváření zkušenosti**, protože umožňují „vypnout“ celostní citění (EM) a věnovat se nečekaným, překvapivým, rušivým (diskrepančním) informacím – vnímat je, „učit se z chyb“

PSI – modulační hypotézy

- 1) **První modulační hypotéza:** *kladné emoce a odpovídající aktivace systému odměn tlumí plánovité, analytické myšlení (IM) a razí cestu intuitivnímu usměrňování chování (IBC)*
- 2) **Druhá modulační hypotéza:** *negativní emoce a odpovídající aktivace systému trestů tlumí vliv citění (EM) na prožívání a aktivují funkci vnímání (senzitivní vnímání diskrepančních obsahů, konfliktů... - OR)*

Důsledky:

- pro **realizaci akce** nebo udržení vlastního záměru je důležitá přítomnost (generování) pozitivní emoce a/nebo naopak redukce negativní emoce ;
- pro zaznamenání nebezpečí, narušení neadekvátního schématu..., tzn. pro **učení** je nezbytná přítomnost negativní a/nebo redukce pozitivní emoce;
- je třeba umět „**přecházet**“ mezi pozitivními a negativními afekty a emocemi.

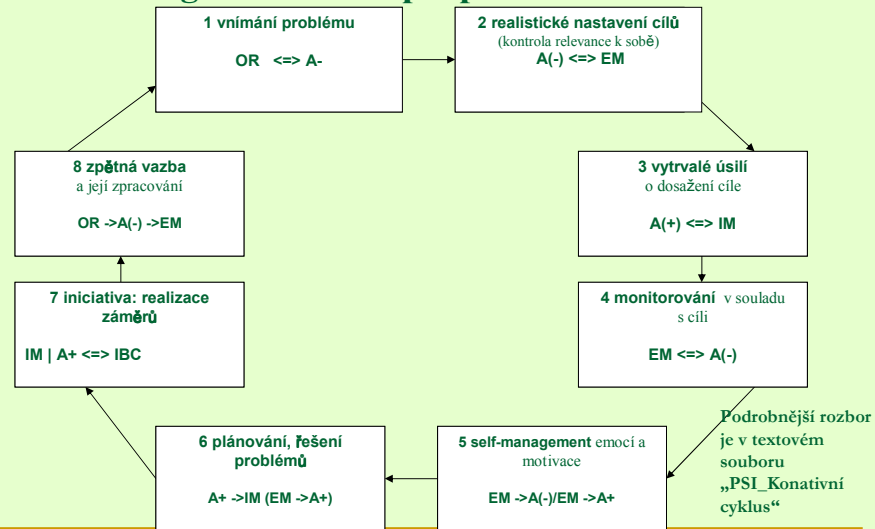
Aplikace: akční a stavová orientace

- **Akční orientace** (action orientation):
- založená na seberegulaci/sebeaktualizaci („vnitřní demokracie“)
 - **prospektivní akční orientace** (*prospektive Handlungsorientierung* – HOP) zahrnuje schopnost obnovit pozitivní emoci (udržet motivaci, „bojovou morálku“) při hrozících potížích nebo frustraci;
 - **retrospektivní akční orientace** (*misserfolgsbezogene Handlungsorientierung* – HOM) umožňuje regulovat ve frustrujících situacích (např. po neúspěchu, při frustraci, k níž již došlo) negativní emoce.
- **Stavová orientace** (state orientation):
- založená na sebekontroli („vnitřní diktatura“); chronická varianta inhibovaného přístupu k sobě
 - **prospektivní stavová orientace** (*prospektive Lageorientierung* – LOP) vyjadřuje deficit ve schopnosti navodit nebo obnovit pozitivní afekt při hrozícím stresu (typ *hesitation* – charakteristická je váhavost, prokrastinace);
 - **retrospektivní stavová orientace** (*misserfolgsbezogene Lageorientierung* – LOM) spočívá v deficitu schopnosti kompenzovat nebo zvládat negativní afekty po neúspěchu nebo při frustraci (typ *preoccupation* – charakteristické jsou ruminace).

Vysvětlení některých „klasických“ fenoménů na základě PSI

- **Intrinsická a extrinsická motivace:** motivace na základě facilitace prostřednictvím self – seberegulace (EM) a prostřednictvím vůle – sebekontroly (IM)
- **Naučená bezmocnost:** „přesvědčení“ spíše jako důsledek funkcionálního deficitu než jeho příčina
- **Sebeinfiltace a sebeodcizení:** osoby s (chronicky) inhibovaným citěním mají tendenci zaměřovat vlastní a cizí záměry; snadněji si tak nechají „vnutit“ cizí záměr, případně si mohou být vědomy vlastních zájmů, ale chybí jim schopnost regulace prostřednictvím self – tedy schopnost své záměry realizovat.
- **Symbiotické vztahy:** funkce regulace negativních afektů není osobě vlastní a je „delegována“ na druhé lidi.
- **Ruminace, prokrastinace:** slabý systém self nedokáže „rozpoznat“ zda je myšlenka, pocit nebo aktivita pro osobu skutečně prospěšná, nebo reaguje jen na dílčí potřebu; není tak schopen od nevýhodných „akcí“ upustit nebo záměry ignorovat.
- **Posttraumatický rozvoj:** rozšiřování sémantické sítě self na základě extrémního zážitku
- **Schopnost (sebe)relaxace:** schopnost generovat pozitivní afekt v reakci na afekt negativní („nezdolnost“, smích v reakci na úlek)
- **Histrionské „přehrávání“, obsedantní „akcionismus“:** vývojově ranější období seberelaxace
- **Narcistické či disociální sebezprosazování:** deficit ve schopnosti „připustit“ negativní afekt a „dezaktivovat“ tak idealizované self
- **Paranoidní vztahovačnost:** způsob aktivace „self“ v konfrontaci s ohrožujícími obsahy

Aplikace v pedagogické praxi: zapojení různých funkcí a regulace afektů při plnění náročného úkolu

Děkuji za pozornost!